

”Jumalan terve. Mää oon Kallion Aleksii.”

**Häpeäidentiteetin kehittyminen Pauliina Rauhalan romaanissa
*Taivaslaulu***

Mervi Lirkki

Kirjallisuuden kandidaatintutkielma

Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

syksy 2019

Ohjaaja: Aino-Kaisa Koistinen

Opponentti: Milka Siponkoski

Sisällys

1 Johdanto	3
2 Häpeäaffekti ja hengellinen häpeä.....	6
3 <i>Taivaslaulun</i> kuvaama häpeäidentiteetin kasautuminen	8
3.1 Häpeä rakentaa lapsuuden identiteettiä	8
3.2 Seksuaalinen herääminen ja parisuhde häpeän verkossa	12
3.3 Häpeän puristuksesta kohti identiteetin eheytymistä	17
4 Päätäntö	21
5 Lähteet	23

1 Johdanto

Nämä ovat minun ajatukseni, ne jotka kätkin vuosia. Aluksi pidin itseäni pahana ja tunsin syyllisyyttä, kun muut uskoivat paremmin. Pyysin anteeksi ja etsin vastauksia parhain päin, mutta kysymykset eivät kadonneet. Vuosien myötä harmonian teeskentely kävi yhä vaikeammaksi. (*Taivaslaulu* [=TL] 2018/2013, 258.)

Näin *Taivaslaulun* romaanihenkilö Aleksin pohtii lapsuudesta saakka rakentuneen häpeäidentiteetin vaikutuksia itseensä. Vanhoillislestadiolainen uskonyhteisö saa romaanin fiktiivisessä perheessä aikaan häpeäafekteja, jotka vaikuttavat heidän elämäänsä kokonaisvaltaisesti. *Taivaslaulu* pyrkii esittämään uskonyhteisön jäsenten elämää todentuntuisesti, ja samalla romaani ottaa kantaa vanhoillislestadiolaisuudessa ilmeneviin kipukohtiin sekä nostaa vahvasti esille yhteisön merkityksen yksilön tunteiden ja hyvinvoinnin rakentajana.

Tutkimukseni kohdentuu erityisesti kertomuksen Aleksin, joka edustaa fiktiivisen tarinan modernia miestä, koska hän pyrkii kehittymään miehenä herätysliikkeen sisällä, miehenä vaimoonsa Viljaan nähden sekä lastensa isänä. Aleksin kamppailee tuntemustensa, oikean ja väärän, ristiriidassa, jossa on kyse myös Jumalalle kelpaamattomuuden kokemuksesta. Uskonyhteisön valta vaikuttaa romaanissa yksilön kokemukseen ja tuntemukseen juuri kelpaamattomuuden ja häpeän kautta. *Taivaslaulu* on Aleksin ja Viljan rakkaustarina ja samalla Aleksin kehityskertomus, minkä on huomionut myös Satu Koho tutkiessaan häpeän vaikutusta romaanin Viljaan (Koho 2016, 200).

Taivaslaulussa kerrotaan Aleksin eri ikäkausien tuntemuksia ja häpeäkokemuksia lestadiolaisuuden puristuksessa ja kuinka Aleksin oman itsensä, tiheistä raskauksista kuormittuneen Viljan sekä heidän yhteisten lastensa vuoksi ajautuu sterilisaatiopäätökseen. Romaani rakentuu eri kertojen kautta. Äänessä ovat vuoroin minäkertoja Vilja, lasten näkökulman kerronta lasten puheena (leikkiääninä) sekä hänkertoja kuvaamassa Aleksin elämää. Kaikkietävä kertaja tietää Aleksin menneisyydestä ja nykyisyydestä, ja teoksessa onkin runsaasti takaumia. Romaanissa on lisäksi lukuja, jotka ovat otteita Aleksin pitämästä blogista. Sen kautta Aleksin tuo esiin kokemiaan vanhoillislestadiolaisuuden kipukohtia sekä pyrkii eheyttämään häpeän nakertamaa identiteettiään.

Tarkastelen tutkimuksessani *Taivaslaulu*-teoksen häpeäafekteja kontekstuaalisen lähiluvun kautta. Kiinnitän huomioni blogiteksteihin ja lukuihin, joissa kerrotaan Aleksista. Tutkimuskysymyksiäni ovat:

1. Miten *Taivaslaulussa* kuvataan häpeän syntymistä ja häpeäaffektien kertymistä?

2. Millaisessa kehyksessä häpeäafekteja tuodaan esille?

3. Miten häpeäaffektit näyttäytyvät päähenkilön, Aleksin, kautta?

Helteen ja Hollstenin (2016, 7–9) mukaan affektien tutkimus kirjallisuudentutkimuksessa on kasvava, vielä jokseenkin nuori suuntaus. Tunteiden tutkimuksella on kuitenkin vahva perinne filosofiassa. Kirjallisuuden affektiivisuutta tutkimalla perehdytään kirjallisuuden vaikuttamisen mahdollisuuksiin. Affektitutkimusta hankaloittaa, ettei täysin vakiintunutta ja kaikenkattavaa tutkimusnimistöä vielä ole, vaikka kirjallisuuden esittämät erilaiset tunneilmiöiden väliset suhteet kuitenkin kiinnostavat yhä enemmän. Tässä tutkimuksessani tarkastelen häpeäafekteja ja niiden vaikutuksia romaanin fiktiivisessä maailmassa, joka kuitenkin peilaa sanomallaan tosielämää.

Helle ja Hollsten (2016, 19) toteavat, että kirjallisuuden kautta voidaan hahmottaa uusia sekä hankalasti määriteltäviä affekteja. Fiktiivisen kaunokirjallisuuden affekteista voidaan esittää kulttuurisia tulkintoja, ja siten auttaa ymmärtämään kulttuurisia, poliittisia ja yhteiskunnallisia tilanteita. Edellä mainituissa esityksissä häpeäaffektin tulkinta nousee erittäin keskeiseksi. Myös Kainulainen ja Parente-Čapková (2011, 8) vahvistavat yhteiskuntatieteilijöiden ja kirjallisuudentutkijoiden merkittävän tehtävän nostaa esiin yhteiskunnallisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutusta häpeän syntyyn. Tutkimukseni osoittaa, miten *Taivaslaulu* esittää vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen tuottamia häpeäafekteja ja miten ne vaikuttavat yksilön, tässä tutkimuksessa fiktiivisen miehen, elämään.

Ilmestyttyään vuonna 2013 *Taivaslaulu* sai laajalti myönteistä kritiikkiä ja on kerännyt runsaasti huomiota erityisesti vanhoillislestadiolaisten naisten aseman vuoksi. Kotiseudullaan Oulussa teos nousi kaupunginkirjaston kaikkien aikojen halutuimmaksi teokseksi, ja se on ollut aikanaan Gummeruksen myydyin esikoisromaani. Romaani on saanut myös useita kirjallisuuspalkintoja, ja jo ilmestymisvuonnaan se palkittiin vuoden kristillisenä kirjana. (Koho 2016, 198.)

Sandra Wallenius-Korkalo (2018) on tehnyt Lapin yliopistossa valtio-opin väitöskirjan *Esitetty lestadiolaisuus: uskonto, ruumiillisuus ja valta populaarikulttuurissa*, jossa hän tutkii populaarikulttuurissa esitettyä lestadiolaisuutta ja populaarikulttuurin vaikutuksia lestadiolaisuudessa meneillään olevaan murrokseen. Väitöskirjassa yhtenä analyysin kohteena

on Oulun kaupunginteatterissa vuonna 2015 esitetty Pauliina Rauhalan *Taivaslaulu*-romaanin perustuva samanniminen näytelmä.

Satu Koho (2016) puolestaan tarkastelee artikkelissaan ”Syyllisyyttä, pelkoa ja häpeää vaiennetussa kehossa” *Taivaslaulu*-romaanin tunteiden tiloja häpeästä kärsivän Viljan kautta. Koho todentaa, kuinka *Taivaslaulu* tuottaa fiktion keinoin näkyväksi hengellisyyteen, sukupuoleen ja seksuaalisuuteen kytkeytyvän vallankäytön, joka yhteiskunnassamme liittyy naisen paikkaan sekä naiseuteen. Koho tarkastelee samalla yhteisön tuottamaa häpeää ja sen kautta saavutettua määräysvaltaa. (Koho 2016, 195–199.)

Lestadiolaisuus tienhaarassa -julkaisussa (Myllykoski & Ketola [toim.] 2016) käsitellään vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen piirteitä patriarkaalisena uskonsuuntana, jossa miehen vallankäyttö korostuu. Julkaisun artikkelit nostavat esille myös herätysliikkeen sisällä kipuilevien miesten asemaa. Häpeän voiman ja uskonnollisen vallan esiintuojana *Taivaslaulu* esittää todentuntuisesti uskonyhteisön vaikutuksia häpeän syntyyn ja myös sitä, kuinka patriarkaalisen vallan purkaminen onnistuu erityisesti miehen kautta.

Taivaslaulusta jo tehtyyn kulttuuriseen ja pääosin naisnäkökulmapainotteiseen tutkimukseen verraten tällä miehen asemaan kohdistuvalla tutkimuksellani on selkeä paikkansa. Kandidaatintutkimukseni häpeäaffektien vaikutuksesta fiktiivisen henkilön identiteettiin tuo esille miehen kärsimää häpeää ja lisäksi romaanin luomaa modernia lestadiolaismiehen kuvaa; miehen, joka ymmärtää naista ja uskaltaa pyrkiä ulos uskonyhteisön epäinhimillisten sääntöjen vaikutuksen alta. Kirjallisuuden tutkimustyöni liikkuukin miestutkimuksen ja kulttuurintutkimuksen rajapinnoilla, koska tuon tutkimuksessani miessukupuolta enemmän näkyväksi. Erityisesti haluan tuoda esille, kuinka myös mies voi joutua häpeän vallan alistamaksi. Tämä näkyy *Taivaslaulun* Aleksissa oman itsensä kokonaisvaltaisena huonona olona, ja heijastuu lisäksi häneen myös lasten ja vaimon pahoinvoinnin kautta.

2 Häpeäaffekti ja hengellinen häpeä

1900-luvun alkupuoliskon jälkeen tunteet ovat olleet kirjallisuudentutkimuksessa pitkään syrjässä. 2000-luvulle tultaessa tunteista alettiin kiinnostua tutkimuskohteina yhä enemmän, ja ilmiöstä voidaan puhua affektiivisena käänteenä. Tunteiden tutkimusta käsitellään monitieteisenä, ja siinä hyödynnetään muiden tiedealojen tutkimuksia. Affektitutkimuksen monitieteisyyden ja käsitteistön tulkinnanvaraisuuden vuoksi tutkijan on määriteltävä itse, mitä käsitteitä käyttää ja miten. (Hollsten & Rossi 2019, 83.)

Useat kirjallisuudentutkijat nojaavat tunteita käsittelevissä tutkimuksissaan psykologi Silvan Tomkinsilta (1911– 1991) periytyvään teoriamalliin, jossa häpeäaffekti on keskeisessä asemassa oleva affektijärjestelmän perustava voima. (Helle & Hollsten 2016, 15.) Teologian professori Paavo Kettunen on alkanut 1990-luvulla kiinnostua häpeästä ja sen synnystä (Kettunen 2011, 9). Kettunen nojaa näkemyksiään Silvan Tomkinsin 1960-luvulla kehittämään affektiteoriaan (Kettunen 2011, 78). Tutkimustyön hengellisestä häpeästä Kettunen aloitti 2000-luvulla ja keräsi siihen aineistoa hengellistä häpeää kokeneilta ihmisiltä (Kettunen 2011, 9–11). Kettusen tutkimus sopii hyvin kontekstuaaliseen tarkasteluun *Taivaslaulun* aineiston kanssa, koska Kettunen lähestyy häpeää erityisesti teologisena kysymyksenä.

Kettunen (2011, 78– 79) esittää häpeäaffektin eräänlaisena tunnetilana ja häpeäemootion tunnereaktion. Häpeäaffekti aiheutuu ihmiseen ulkopäin, ja se voi synnyttää pysyvän häpeäkokemuksen. Häpeäemootio on taas esimerkiksi yksittäisestä nolosta tilanteesta aiheutuva häpeäntunne. Häpeäemootiot voivat kuitenkin kerääntyä ja kasvattaa kokonaisvaltaista häpeäaffektia jopa henkilön pysyväksi häpeäidentiteetiksi. Näin affektit ja emootiot voidaan nähdä myös toisiaan täydentävinä.

Ahmedin (2018, 135– 138) mukaan häpeäaffekti vaikuttaa ruumiiseen eräänlaisena polttelevana pahana olona. Häpeä on voimakas ja tuskallinen kokemus itsestä, ja samalla se heijastuu myös ruumiilliseksi tuntemukseksi. Tyypillisesti tähän liittyy negaation tunne, joka koetaan merkkinä epäonnistumisesta. Häpeissään oleva henkilö yrittää piilottaa häpeäänsä kehon kielellään ja välttelemällä toisten katseita. Tämä häpeän aikaansaama reaktio osoittaa kuitenkin samalla sitä, että henkilön itsensä suojaaminen on pettänyt, koska hän samalla paljastuu toiselle. Häpeällä on myös voimakasta valtaa, koska juuri häpeästä paljastuminen saa aikaan valtasuhteen, jossa häpeän kokija on häpeän tuottajan vallassa. Häpeässä peittäminen,

piilottaminen, paljastuminen ja haavoittuminen kytkeytyvät toisiinsa ja voivat aiheuttaa yksilön vahingoittumisen. (Ahmed 2018, 136–137.)

Sedgwick ja Frank (1995, 133–134) sekä Silvan Tomkins (2004, 397–398) esittävät, että häpeäaffektiin kytkeytyy myös syyllisyyden tunne. Häpeä saa aikaan yksilön sisäisen tunteen kokea syyllisyyttä häpeästä. Tämä selittää myös häpeäaffektin tuottajan saamaa valtaa. Valta näkyy *Taivaslaulussa* uskonyhteisön valtana, jonka avulla jäseniä pyritään hallitsemaan. Ahmed (2018, 135) toteaa, että häpeä voi rakentaa vääryyksien kautta esimerkiksi uskonnollista yhteisöä, traagisimmillaan koko kansakuntaa.

Taivaslaulussa esitetään Kainulaisen ja Parente-Čapková (2011, 10) kuvaamaa alistetun häpeää, huonommuutta, joka on lamaannuttavaa, sisäistettyä häpeää määrittäen samalla yksilön koko elämää. Romanissa alistajana ja häpeän aiheuttajana toimii uskonnollinen yhteisö, jota voisi käsitellä myös eräänlaisena tunneyhteisönä. Tällöin häpeän tunteita voidaan tutkia yksilön kokemina tunteina ja myös yhteisöstä yksilöihin kohdistuvana affektiivisena suuntautumisenä (Saresma 2016, 226). Kettusen (2011, 31) mukaan yhteisön tuottamat häpeäkokemukset ovat lisäksi usein tiedostamattomia. Niitä saatetaan myös piilotella toisilta. Kätketty häpeä vaikuttaa ihmiseen voimakkaasti. Se tuhoaa itsetuntoa, ja häpeän kasaantuminen saa aikaan itseinhoa tai johtaa pahimmillaan traumaattiseen tilaan.

Ratinen (2011, 133) esittää yhteisöllisen häpeän syntymekanismin perustuvan ihmisen häpeän ongelman ja yhteisön tarjoaman sielunhoidollisen parantamisen väliseen suhteeseen. Tällöin uskonnollinen yhteisö aiheuttaa ihmiselle häpeän tunteen. Häpeästä on päästävä eroon, koska se estää aidon jumalsuhteen saavuttamisen, ja näin ihminen taipuu yhteisön sääntöihin. Ratinen (2011, 134) selittää, että edellä kuvatun häpeän kautta voi rakentua kelpaamattoman kokemus pyhän edessä. Uskonnollisella valtahierarkialla on mahdollisuus tuottaa häpeää, ja se pystyy häpeäaffektien kautta ohjailemaan ihmisen elämää. Ratinen (2011, 135) toteaa, että häpeän vaikuttamana yksilö kokee koko jumalasuhteen olevan uhattuna. Yksilö tuntee kelpaamattomuutta ja etsii hyvityskeinoja torjuakseen häpeää. *Taivaslaulussa* häpeäaffektit syntyvät edellä kuvatun kaltaisesti eli uskonyhteisön sääntöjen ja yksilön kokeman kelpaamattomuuden tunteen suhteesta, minkä johdosta Aleksille rakentuu vuosien saatossa häpeäidentiteetti.

3 *Taivaslaulun* kuvaama häpeäidentiteetin kasautuminen

Kerronta rakentuu *Taivaslaulussa* eri kertojanäkökulmien kautta, ja tarkastelen tässä tutkimuksessa kaikkitietävän kaltaisen hänkertojan kuvaamaa Aleksin elämää ja Aleksin minämuodossa kirjoittamia blogitekstejä. Romaanissa on runsaasti takaumia, joten siinä liikutaan eri aikatasojen välillä. Olen koonnut analyysia varten hänkertojan kuvaaman Aleksin osuuden elämänkaaren mukaiseen, kronologiseen järjestykseen. Käsittelen ensimmäisessä osiossa Aleksin lapsuuden identiteetin rakentumista häpeän varjossa, toisessa osiossa seksuaalisen heräämisen, parisuhteen ja häpeän suhdetta, kolmannessa osiossa blogitekstiä, jossa Aleksi käsittelee häpeän puristuksesta vapautumista. Tämä luomani esittämisjärjestys on tutkintatyöni kannalta relevantti, koska se esittää jatkumon, jonka kautta voi osoittaa, kuinka häpeäaffektit vaikuttavat Aleksiin muodostaen lopulta häpeäidentiteetin.

3.1 Häpeä rakentaa lapsuuden identiteettiä

Taivaslaulu esittää, kuinka jo pienennä poikana häpeäaffektit ohjailevat Aleksia ja alkavat vaikuttaa hänen elämäänsä tuottamalla epävarmuuden tunnetta. Romaanissa kuvastuu lapsen hämmennys, kun tämä joutuu miettimään käsittämättömiä tai ikäiselleen liian raskaita asioita. Häpeän vaikuttama jako meihin ja toisiin, oikein ja väärin uskoviin, näkyy romaanin lestadiolaislapsissa jo varhain. Aleksi mietiskelee, miksi ylipäänsä on olemassa monenlaisia uskontoja, kun kerran esitetään, että niitä on vain kaksi, oikea ja väärä: ”Liekkiessään Aleksi mietti usein, miksi on olemassa niin monen nimisiä uskontoja. Miksi kaikki eivät halunneet uskoa oikein? [--] Uskomisessa oli kyse siitä, pysyikö valkoinen palikka valkoisten legojen purkissa.” (TL, 140–141.) Lestadiolainen uskonyhteisö rakentaa *Taivaslaulussa* lapsiinsa jo pienestä pitäen Ratisen (2011, 133) kuvaamaa ajatusmallia siitä, että olemassa joukko meitä, jotka ovat kelpollisia Jumalalle. Muut tai toiset ovat lestadiolaiskäsityksen mukaan heitä, jotka eivät täytä herätysliikkeen määrittämiä kriteereitä keltavatsan Jumalalle. Ratisen (2011, 133) mukaan jumalasuhteessa koettu häpeä kumpuaa Raamatun syntiinlankeemuskertomuksesta, jossa ihmiset hyvän ja pahan tiedon puusta maistettuaan yrittävät piiloutua Jumalalta, mutta joutuvat karkotetuksi paratiisista.

Aleksin täyttäessä yksitoista vuotta hänen isästään tulee samana keväänä seurapuhuja. Tehtävään ei kysytä, vaan siihen määrätään. Puhujamiehen rooli sekoittaa Aleksin isän olotilaa, ja isän outo käytös hämmentää poikaa. Isä on etäisempi: raataa päivisin pellolla ja metsässä

sekä käy iltaisin rauhanyhdistyksen johtokunnan kokouksissa. Eräänä iltana Aleksin äiti kokoaa lapset olohuoneeseen kuulemaan uutisia. Aleksin äiti itkee ja isä kävelee hermostuneena edestakaisin. Alekski pelkää, että kyse on sairaudesta, kuolemasta, rahaongelmista tai jopa sodasta. ”Lopulta äiti kertoi hiljaisella äänellä, että Jumalan tahto oli, että isästä tulisi saarnamies. [--] Alekski oli nähnyt isän pelon.” (TL, 33.) Ratinen (2011, 134) esittää, että kelpaamattoman kokemus pyhän edessä on yksilön elämää haittaava häpeän affektiivinen tunne, ja paljastaa lisäksi myös valtahierarkioista kumpuavaa häpeäaffektiivista voimaa. Saarnamies joutuu yhteisössä myös Lidmanin (2011, 109) kuvaamaan kollektiivisen kunnian tehtävään. Aleksin isä joutuu taistelemaan sekä omaa, että perheensä häpeää vastaan. Isän tulee onnistua saarnamiehenä, saavuttaa yhteisön luottamus sekä kyetä syyttämään sekä tuomitsemaan niitä, jotka eivät elä herätysliikkeen normien mukaisesti. Pääasiassahan tällainen tuomitseminen tarkoittaa kyseisessä uskossa häpeärangaistusta: sekä yhteisöllisesti että Jumalaa nähden. Aleksin aika lapsena kotona kuuluu itsenäisissä leikeissä tai seuraten vanhempiensa edesottamuksia uskonyhteisöön nähden. Uskonyhteisön vaatimukset ja niiden aikaansaamat ristiriitaiset tuntemukset alkavat heijastua tarkkaavaiseen ja pohdiskelemaan Aleksiin vanhempien kautta.

Uskonyhteisön me ja muut -henki näyttäytyy yhä enenevässä määrin Aleksin varttuessa. Uskonkysymykset tulevat usein esille koulun arjessa ja oppitunneilla. Biologian tunnilla evoluutioteoria on syntiä, uskonnon tunnilla kristinuskon esittäminen tuo omat haasteensa ja terveystiedon tunnilla murrosikää ei sovi käsitellä asiaankuuluvilla termeillä. Kettunen (2014,81) tuo esiin häpeästä kärsivälle vähitellen kertyvän kielteisen minäkuvan. Alekski ei voi olla oma itsensä, vaan hän joutuu häpeämään itseään ja esittämään roolia, joka miellyttäisi kaikkia muita:

Aleksin luokassa oli vain muutama, joka yritti olla väleissä kummankin porukan kanssa, Yleensä rajat olivat leveät ja korkeat. Oli lessut ja oli uskottomat. Uskottomat haukkuivat lessuiksi. Lessut haukkuivat uskottomiksi. Kertokaa Jeesukselle ja Jumalalle terveisiä ja muistakaa, ettei saa kurkata pyykkikoneen ikkunasta, kun sieltä voi näkyä tissiliivit tai pikkuhousut. [--] Alekski teki kaikkensa, jottei joutuisi lessuttelun kohteeksi. Se oli hänen tärkein tavoitteensa koulussa. Riitoja piti välttää ja uskottomia miellyttää. Mutta lessuja myös. Uskovaisten luokkakavereiden silmissäkään ei voinut olla liian epäilyttävä, jottei joutuisi kotona hankaluuksiin. Puheet kulkivat nopeasti. (TL, 49–50.)

Ristiriita kasvaa Aleksin elämässä. Hän on kiltti ja nöyräkin, eikä hän halua tuottaa pettymyksiä omille vanhemmilleen. Kettusen (2014, 81) mukaan yhteisöllinen häpeä voi ilmetä myös siten,

ettei yksilö uskalla iloita, vaikka siihen olisi aihetta. Aleksin sisällä raastavat häpeän voimat, ja hän haluaisi kokea omaa lapsuuttaan ilman kahlitsevia rajoitteita. Aleksin on alkanut hahmottaa, ettei ihmisten jako hyviin ja pahoihin, uskottomiin ja uskoviin, tunnu oikein loogiselta. Asioiden miettiminen kuitenkin arveluttaa Aleksia, sillä uskonkysymysten pohtiminen tuottaa lisää häpeää ja kelpaamattomuutta:

Sielunvihollinen. Sielunvihollinen. Sielunvihollinen. Saatana ja paholainen. Kiljuva jalopeura ja tuhanten juonten konstimestari. Se oli se joka mönki kylkiluiden välistä sydämeen, kun ajatteli, puhui tai teki väärin. Se näytti käärmeeltä, limaiselta vihreänharmaalta otukselta, joka kiemurteli, sähisi ja heilutti edestakaisin kaksihaaraista myrkkykieltä. Se luikerteli sydäimestä ruokatorvea pitkin kurkkuun ja oli tukehduttava. [--] Syyllinen ja paha, se hän oli. Käärmeenpesä. [--] Se imi hänestä vettä ja verta sammumattomaan janoonsa, eikä hän vielääkään huomannut, vaikka uskon kirkas lähde ja verivirta olivat kuivumassa. (TL, 51–52.)

Taivasslaulu esittää, kuinka ulkoapäin tuleva voimakas, affektiivisesti vaikuttava, hengellinen oppi ja sen rajat ovat ristiriidassa Aleksin omien tuntemusten kanssa. Aleksin häpeä siitä, ettei hän pysty ajattelemaan ja toimimaan muiden odotusten mukaisesti, luhistuttaa ja vie valoa koko elämästä. Aleksin toivoo, että hän pelastuakseen ennättää kuolla ennen kuin lakkaa uskomasta.

Ristiriitaisten tuntemusten verkko ja häpeää sekä ahdistusta vastaan taisteleva uuvuttavat Aleksia. Hän yrittää unohtaa kahlitsevat säännöt ja heittäytyä elämään huoletonta kouluarkea. Sisäinen pako erilaisuuden tuottamasta häpeästä saa pojan kokeilemaan, miltä tuntuisi olla kuin muut. Aleksin tekee koulussa kodinsisustussuunnitelman, johon hän leikkaa kuvan pöydällä olevasta televisiosta. Äiti kehottaa Aleksia vetämään mustalla tussilla rastin television päälle, mutta tällä kertaa Aleksin pitää pintansa eikä suostu häpeään ja nöyryytykseen luokkatovereidensa edessä. Tämä kuvastaa myös Aleksin kykyä arvoida, voiko television kuva todella olla syntyä ja voiko jumalasuhteita olla kiinni tämänkaltaisista maallisista asioista. Aleksin osallistuu myös koulun rusettiluisteluun: ”Uskovaiset olivat jättäytyneet joukolla kentän reunalle aistillisen musiikin ja maailmallisen parinhaun vuoksi. Vain Aleksin hokkarit kiisivät jäällä, sydän tykytti vaaraa ja kädet hikosivat kiinni pitävästä punaisesta tytönlapasesta, kun kaiuttimista rämisi Mistä tunnet sä ystävän ja Minttu sekä Ville.” (TL, 50.) Aleksin jäi kiinni koulun rusettiluisteluista, koska aina oli joku, toisinaan myös opettaja, joka vei kiellettyistä ja häpeällisistä teoista viestin eteenpäin. Kaikki ne salaisuudet ja houkutukset, joita kouluikäinen poika yleensä kokee, ovat kiellettyjä ja esitetään uskonyhteisön puolelta häpeällisinä.

Aleksin pyrkimys elää tavallisen koululaisen elämää ilman rajoitteita ja osallistua kavereiden keskusteluihin tasaveroisesti on haastavaa. Kettunen (2011, 67) kuvaa, kuinka häpeä liittyy

epäonnistumiseen, jossa tavoitellaan hyväksyvää vastavuoroisuuden suhdetta. Epäonnistuessaan häpeävä kokee tulleen sivuutetuksi, jopa hylätyksi. Toiseuden toistuvat ja ahdistavat kokemukset tuottavat lisää häpeäaffekteja, joiden johdosta Alekski pelkää menettävänsä uskonsa ja joutuvansa kadotukseen. Ympäröivien ihmisten Aleksille luoman sisäinen paineen tunne voimistuu. Ahmed (2018, 136) kuvaa, kuinka häpeä saa aikaan piiloutumisen läsnäolevien katseilta, sillä mikäli muut huomaavat häpeän, se tuntuu paljastumiselta. Vielä häpeällisemmältä tuntuu, jos joku toinen pääsee todistamaan paljastetun häpeän tunteen. Kettunen (2011, 30) toteaa, että kätketyn häpeä tuottaa kärsimystä, jota ihminen ei aina edes itse tunnista häpeäksi.

Aleksista tulee yhteisön silmissä epäilyttävä, koska hän alkaa vetäytyä. Hän saa muistutuksia siitä, kuinka rehellinen uskovainen pitää sielunsa kirjan avoimena siten, että sitä voi esteettä selata. Epäilyttävää on, jos sieluaan ei pidä edes raollaan. Romaanin uskonyhteisö vakuuttaa, että salatessa omatunto turtuu ja paatuu, ja juuri paatuminen vie uskon. Silloinhan ei voisi pelastua. Alekski kokee häpeää, kun ei kykene asettumaan uskonyhteisön vaatimiin raameihin. Henkilökohtaiset salaisuudet on pidettävänä omana tietonaan. Pienuuden tunne valtaa Aleksin, ja hän mitätöi itseään.

Uskonyhteisön funktiona on rakentaa ja ylläpitää uskonnollista ryhmää samalla eristäen sitä muusta maailmasta. Carlsonin (2011, 30) mukaan uskonnollisessa häpeässä kuulu yksilön oman minäkäsityksen ja uskonyhteisössä sallitun sosiaalisen minuuden välillä alkaa muodostua sietämättömäksi, siten häpeäaffekti tuottaa eron itsen ja muiden välille. Alekski liikkuu edellä esitetyn kaltaisen kuilun reunalla, vaikka on vasta lapsi. Satu Lidman (2011, 108) näkee nöyryytyksen ja häpeän kipeinä ja monimerkityksisinä affekteina, joista on usein helpompi vaieta kuin puhua avoimesti. Pahimmiksi salaisuuksiksi romaanissa esitetään yksin otettuja etäisyyksiä, ja Aleksista tuntuu, ettei hänellä ole enää edes omaa salaisuutta: ”Sielu oli harmaa, kylmä ja liikkumaton. Jos sen olisikin avannut, siellä ei olisi ollut mitään.” (TL, 69.) Aleksille on kehittymässä häpeäidentiteetti, jossa häpeä ottaa ihmisen valtaansa samalla syyllistäen siitä ihmistä itseään. Aleksin sisällä palaa kuitenkin vielä pieni valo, ja hän haaveilee toisenlaisesta maailmasta, sellaisesta, jossa ihmiset eivät erottele toisiaan: ”Hänen oli pakko suojella pieniä liekkejä sisällään, jottei ympäristö puhaltanut niitä pyhillä henkäyksillään sammuksiin. Suojeleminen tarkoitti vaikenemista. Iltaisin hän rukoili, että Jumala ottaisi hänet nopeasti elämästä pois, jotta hän ehtisi kuolla uskovaisena.” (TL, 70.) Näin Alekski joutuu jatkuvasti taistelemaan tunteiden ristiriidassa: häpeän, kelpaamattomuuden ja syyllisyyden ristivedossa.

3.2 Seksuaalinen herääminen ja parisuhde häpeän verkossa

Taivaslaulu esittää, kuinka vanhoillislestadiolaisuudessa seksuaalisuudesta ja lisääntymisestä määrätään jyrkästi: ehkäisyä ei tule käyttää. Seksuaalisuus on herätysliikkeessä hyväksytty ainoastaan avioliitossa ja lisääntymistarkoituksessa. Kettunen (2011, 260) toteaa, että mikäli uskonyhteisön ihanteena on seksuaalisten tarpeiden ja halujen väheksyminen, ihminen kokee häpeää tunnistaessaan niitä. Carlsonin (2011, 45) mukaan seksuaalisen kehittymisen yhteisöllinen salailu aiheuttaa häpeää, koska se syntyy sellaisista ristiriitaisista tunteista, joita ihmisen omien oikeuksien puolustaminen nostaa pintaan. Seksuaalisen häpeän tunne aiheuttaa myös kelpaamattomuuden tunnetta Jumalan edessä (Kettunen 2011, 267). Lisäksi seksuaalisuus ja hengellinen elämä vaikuttavat vahvasti nuoruuden kehitysvaiheissa. Oman seksuaalisuuden tiedostaminen ja uskonnollinen etsintä ovat usein henkilökohtaisia, samanaikaisia tapahtumia. (Kettunen 2011, 367.) *Taivaslaulussa* Aleksin murrosikä tuo mukanaan uusia haasteita. Seksuaalisuuteen liittyy romaanissa asioita, joita uskonyhteisössä ei käsitellä ja jotka tuomitaan:

Kasiluokalla Aleksin muuttui yökötävän likaiseksi. Muistakaa pojat, että itsetyydytys on synti, vakava synti, lausui kaljun pitkällä jakauksella peittänyt puhujaveli nuortenillassa. [--] Äiti oli pakottanut Aleksin nuorteniltaan, vaikka tämä oli valittanut väsymystä. Tällä kertaa ei ollut kyse teeskentelystä. Aleksin oli taas edellisenä yönä herännyt epämukavaan yllätykseen: alushousut ja lakanat olivat tahmaisia, taas piti onnistua keplottelemaan jokin salaperäinen pyykinpesuoperaatio. Nuortenillan aiheena oli seurustelu ja avioliitto. [--] Sen illan jälkeen Aleksin tiesi, ettei pystyisi täyttämään niitä miehen raameja, jotka hänelle oli rakennettu. Hän oli sottainen eikä hallinnut itseään riittävästi. Hän ei halunnut naimisiin. Jos seksistä piti maksaa se hinta, että lapsi oli luvassa milloin vain eikä puolisoa voinut ensimmäisen kerran jälkeen vaihtaa tai lakata rakastelemasta tapahtuipa mitä vain. Oli parempi olla yksin (TL, 70–71.)

Aleksin kamppailee seksuaalisen heräämisen ja oman identiteettinsä kehittymisen kivikkoisella tiellä. Hän tuntee itsensä merkityksettömäksi ja riittämättömäksi. Kettunen (2014, 29) esittää, että häpeä sumentaa tulevaisuuden toivoa, jolloin usko omaan mitättömyyteen vahvistuu. Vuorovaikutus toisten kanssa on entistä vähäisempää, ja ihminen alkaa uskoa, ettei hänestä ole mihinkään. Kettunen (2014, 69) toteaa lisäksi, että häpeä ja pelko ovat myös usein aisapari, ja häpeän tuottama pelko estää ihmistä elämästä. Romaani esittää, kuinka vanhoillislestadiolaiset kutsuvat itseään vertauskuvallisesti lampaiksi, jotka tarvitsevat paimenen ohjausta. Aleksista tuntuu, että useat ovat kuitenkin susia, jotka ovat valmiita hyökkäämään kimppuun. Nuorten

kasvaessa ja kehittyessä lestadiolaisuus rakentaa yhä selkeämmän rajan meidän ja muiden välille.

Yhdeksannen luokan lopussa oppilaiden tulee kirjoittaa aine itsestään ja omasta uskostaan. Opettaja on uskovainen, ja hän pitää oikeutettuna tehtävänä arvioida oppilaiden kirjoitusten hengellistä antia, ja etenkin kirjoitusten sielullisia paljastuksia. Kirjoitustehtävä alistaa oppilaan häpeälle oman pelkonsa ja opettajan käyttämän vallan kautta. Ahmed (2018, 87) kuvaa, kuinka pelon kohde voi vaikuttaa kipuna, jonka iskemistä yksilö odottaa. Vaikka häpeä ja pelko viiltävät Aleksia, hän on yläkoululaisena oppinut varomaan sudenkuoppia, eli paikkoja, joissa saattaa joutua epäilyksen ja häpeän alaiseksi. Hän yrittää suorittaa ainekirjoituksen ilman, että joutuu huonoon valoon ja häpeään kirjoituksestaan. Todellisia ja syvimpiä ajatuksiaan Aleks ei kuitenkaan tekstiin kirjoita, koska juuri niiden kautta joutuisi luopumaan omasta itsemääräämisoikeudestaan. Opettajan rooli romaanissa on valvoa kirjoituksen onnistumista nimenomaan lestadiolaisesta näkökulmasta: ”Hengellinen anti on kuitenkin melko löysä ja viihteellisyyteen taipuva. Jää vähän semmoinen vaikutelma, että kirjoittaja yrittää piiloutua tai kiertää tehtävänannon, uskon prinssiipeistä ei oikein saa otetta. Uskonelämässä taitaa olla tutkiskelun paikka.” (TL, 92.) Opettaja luonnollisesti havainnoi Aleksin kirjoituksen pyrkimykset väistää todellisia ajatuksiaan. Opettaja käyttää valtaa ja muistuttaa Aleksia uskonvelvoitteistaan tuottamalla samalla häpeää ja antaa Aleksin aineesta kohtuuttoman heikon arvosanan.

Lukiossa Aleks ihastuu ajatuksissaan historian ja uskonnon opettajaan Marja-Leenaan, koska tämä on ensimmäinen ihminen, joka hyväksyy Aleksin omana itsenään. Opettaja edustaa eri maailmaa kuin mistä Aleks on, ja Marja-Leenan tunneilla Aleks kokee olevansa onnellinen ja turvassa. *Taivaslaulu* esittää, kuinka opettajalla on merkittävä vaikutus Aleksin identiteettiin ja tulevaisuuden toiveisiin. Tämä oppilas-opettajasuhde on romaanin ensimmäinen vihje siitä, että Aleksin häpeäidentiteetti voisi eheytyä. Opettaja on ensimmäinen ihminen, jonka seurassa Aleksin häpeäkokemukset vaihtuvat mielihyvään ja vastavuoroiseen oppilaan ja opettajan ihmissuhteeseen. Aleksin ihastuminen opettajaan ei edusta romaanissa nuoren miehen seksuaalisia fantasioita, vaan ihastus kumpuaa siitä hyvänolon tunteesta, jota Aleks kokee itsensä hyväksymisen kautta. Opettajalla on lisäksi suuri vaikutus Aleksin tulevaisuuteen, koska hän huomaa Aleksin kyvyn pohtia ja kirjoittaa. Aleks hakee opettajan kannustamana opiskelemaan historiaa ja saakin opiskelupaikan Helsingin yliopistosta.

Aleksi ja Vilja kohtaavat toisensa seuroissa kesän ensimmäisenä sunnuntaina. Aleksi ihastuu ensisilmäyksellä hentoon ja hillittyyn Viljaan. He saavat molemmat opiskelupaikan Helsingistä ja tapailevat uskonyhteisön nuortenilloissa. Seurustelu ei kuitenkaan ole vapautunutta, koska he ovat molemmat tiukasti kiinni kotikylän uskonyhteisössä ja sen säännöissä. Nuoret uskaltavat kulkea suuressa Helsingissä konserteissa ja taidenäyttelyissä, koska siellä heitä ei kenties tunnettaisi, ja he eivät kenties jäisi kiinni ja tulisi tuomituiksi aviottoman parisuhteen häpeään. Seuroissa täytyy istua eri puolilla salia niin kuin ei tuntisikaan, ettei kuiskutteluja syntyisi.

Uskonyhteisön nuoret jäsenet ryhtyvät tapailemaan opiskelutovereitaan iltakylässä toistensa luona. Häpeää välttääkseen nuoret huolehtivat, että läsnä on useita nuoria ja illan teemat ovat lestadiolaiselle herätysliikkeelle sopivia. *Taivaslaulu* kuvaa, että lapsesta saakka yhteisön jäsenet alistetaan tapaamaan ainoastaan ”oikein uskovia”, ja ”vääräuskoiset” suljetaan yhteisön ulkopuolelle. Kohdattaessa ”Jumalan terve” tarkoittaa merkityksellisesti tervehtijän kuuluvan yhteisöön ja samalla osoittaa myös vastaanottajan olevan yhteisön sääntöihin sitoutunut. Nuorten käytös ja ihastumisen osoittamiset ovat sidottuja uskonyhteisön muodollisiin käytänteisiin. Vääristä sanoista tai teoista joutuu häpeärangaistukseen: sielunhoidollisiin keskusteluihin tai suljetuksi yhteisön ulkopuolelle. Aleksi huomaa parin, joka pitää toisiaan kädestä kiinni ja toivoo, että hänkin vielä joskus voisi pitää Viljasta kiinni samalla tavalla. Vilja toivottaa illan päätteeksi Aleksin toistekin käymään luonaan. ”Aleksin sydän lauloi suvivirttä.” (TL, 62–63.)

Eräänä elokuun iltana Aleksi on Viljan asunnossa kahdestaan. He kuuntelevat klassista musiikkia ja juovat teetä. Aleksi kerää kaiken rohkeutensa ja laittaa kätensä Vilja käden päälle. Yhtäkkiä Aleksi kuitenkin menee lukkoon, lähes shokkiin, ja pakenee selitellen pois Viljan luota. Kettunen (2011, 87) toteaa, kuinka häpeä ja syyllisyys kietoutuvat usein toisiinsa saaden aikaan olotilan, häpeäaffektin, joka muodostuu lopulta yksilön minäkuvaksi. Ratinen (2011, 133) puolestaan esittää, että häpeä voi aiheuttaa ihmiselle liatun olotilan ja siten asettaa koko yksilön olemuksen kelpaavuuden kyseenalaiseksi. Siten häpeän vaikutuksen alla oleva uskoo, ettei kelpaa toisen halun kohteeksi ja ettei hänellä ole mahdollisuutta myöskään haluta itse. Aleksin lapsuudesta saakka kertynyt häpeän ja syyllisyyden identiteetti estää normaalien tunteiden esille tuloa:

Aleksin käsi nyki levottomana. Hiki ja tärinä näkyivät. Musiikki kaikkosi yhä kauemmas, lempeät laulut tukahtuivat vaimeiksi kuin kammioon suljetut, ja Aleksin sydän ja verisuonet pauhasivat kiihkeää ja kireää uutta musiikkia yhä jylisevämmässä

rytmissä. Mä en pysty tähän, Vilja. Anteeksi. Mun on pakko mennä. Kaikki on hyvin, Aleks. Menet nyt, mutta tulet takaisin huomenna. Seitsemältä. Olen silloin yksin täällä. (TL, 114.)

Aleksin paniikkireaktiossa näkyy Kettusen (2014, 144–145) kuvaama ajatus seksuaalisuuden häpeästä; jos seksuaalisuutta ei koeta yksityisenä ja arkisena asiana, vaan se liitetään jumalasuhteeseen, voivat seksuaalisuuteen liittyvät asiat aiheuttaa häpeää. Myös seksin kieltäminen ennen avioliittoa aiheuttaa useille syyllisyyttä ja häpeää sekä saa aikaan kelpaamattomuuden tunteen suhteessa Jumalaan (Kettunen 2014, 145).

Aleksin ja Viljan seurustelua kestää kolme vuotta, ennen kuin he menevät naimisiin. Uskonyhteisössä arvellaan, millainen on pitkään seurustelleen parin sieluntila ja pohditaan, onko lankeemuksia sattunut. Kettunen (2011, 27) toteaa, että uskonnolliset tekijät, jotka liittyvät seksuaalielämän normeihin ja tapoihin, vaikuttavat häpeän syntyyn. Kettusen (2014, 144) mukaan uskonnollisuutta mitataan ja kontrolloidaan erityisesti seksuaalisuuden kautta, ja sen pohjalta arvioidaan ihmisen kelpoisuutta Jumalan edessä. Romaanin nuortenillassa neuvotaan, että Päivämiehen, lestadiolaislehden, täytyy pysyä nuoren parin välissä.

Alexi ja Vilja pääsevät vihille ja uskovat viimein kykenevänsä nauttimaan rakkaudesta ja toisistaan häpeilemättä. He täyttävät nyt vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen vaateet ja uskovat vahvasti hyvään ja onnelliseen tulevaisuuteen. He keskustelevat lapsista, mutta eivät arvaa, kuinka pian he ovat suurlapsisen perheen vanhempia. ”Tula tuulan tuli tuli tei. Kahden aikuisen välinen vapaa rakkaus kesti yhden kuun kierron. Mesimarjani, pulmuni, pääskyni mun.” (TL, 192.) Ensimmäinen lapsi on Aleksille ja Viljalle suuri ihme. He kiittävät molemmat Jumalaa onnestaan. Aleks näkee Viljan hyvyden ja lähestyvän joulun yhteyden: Joosef, Maria ja Jeesus-lapsi ovat kuin heidän tarinaansa. Aleksin ja Viljan suhde uskonnolliseen yhteisöön on hetken aikaa seesteinen, koska pari asettuu niihin raameihin, joihin yhteisö haluaa heidät asettaa.

Perhe-elämä alkaa kuitenkin pian käydä haastavaksi, koska Vilja tulee uudestaan ja tiheään tahtiin raskaaksi. Ehkäisyä he eivät kuitenkaan voi käyttää, koska se on vanhoillislestadiolaisessa yhteisössä kielletty. Yhteisöön kuulumisen sekä myös Jumalan edessä häpeään joutuminen kahlitsevat parin päätöksiä. Aleks ja Vilja kokevat, että heidän on pakko yrittää jaksaa, eivätkä he kestä ajatusta häpeästä, koska muutkin perheet yrittävät jaksaa ja noudattaa herätysliikkeen ehkäisykieltoa. Kettunen (2011, 174) toteaa, että perhekeskeisyyteen liittyy juuri kunnian säilyttäminen ja häpeän välttäminen, koska häpeän leiman saaneen perheen elämä käy yhteisössä lähes mahdottomaksi. Kettunen (2011, 183)

selvittää lisäksi, kuinka vanhemmilta lapsille periytyvä uskonkäsitys sekä uskonnollinen yhteisö sen jatkeena voivat häpeän kautta kontrolloida perheyhteisöä. Yhteisö voi asettaa omat norminsa ja tarpeensa etusijalle sekä saattaa tämän kuorman yksilön kannettavaksi.

Aleksilla ja Viljalla on pian neljä lasta, joten arki muuttuu yhä työläämmäksi, ja Viljan jaksaminen alkaa pian käydä äärirajoilla. Alekski kokee syyllisyyttä ja häpeää seksuaalisista haluistaan. Saresman (2016, 231) mukaan seksin puutteeseen liittyvä häpeä on usein sukupuolittunutta, ja sitä kokevat useammin miehet, jotka kokevat seksin puutteen myös kyvyttömyyteen liittyvänä häpeänä. Sekä Alekski että Vilja ajautuvat parisuhteessa tilanteeseen, jossa raskaaksi tulemisen pelko ja seksuaalisista tarpeista kumpuava häpeä etäännyttävät puolisoja toisistaan:

Uni ei tullut enää. Hartiarenkas ja istumalihakset upposivat sohvatyynyjen väleihin ja lanneranka vääntyi mutkalle. Nyppyinen kangas tuntui ikävältä paljaita jalkoja vasten ja tarttui kantapäiden karheumiin ja teräväksi jääneisiin kynnenreunoihin. Perheenisän olisi pitänyt nukkua yönsä hälytysvalmiudessa kunnan varusteissa: pitkissä kalsareissa ja tennissukissa. Rangaistus seurasi heti, jos sääret joskus erehtyivät uneksumaan vaimonpohkeiden kanssa vastakkain. Miten tähän hullunmyllyyn voisi tulla vielä uusi vauva valvomaan? (TL, 93.)

Ristiriitaisin tuntein Alekski ja Vilja lähtevät yhdessä äitiyspolille ja kuulevat, että heille on tulossa kaksoset, ja ennestään lapsia on jo neljä. Vanhempien huoli siitä, riittääkö heillä aikaa kaikille lapsille tuottaa selviytymättömän syyllisyyttä. Häpeä siitä, ettei jaksakaan eikä kykene, kuluttaa viimeisetkin voimat. Ratisen (2011, 147) mukaan jumalasuhteen kytkeytyessä sosiaaliin ja kulttuurisiin valta-asetelmiin ihminen alistuu ja lamaantuu häpeän edessä, koska Jumalan hahmo koetaan uhkaavana ja uhriuttavana. Tämä mahdollistaa samalla herätysliikkeen vallitsevan valta-aseman. Alekski on itse uupunut ja epätoivoinen, mutta on eniten huolissaan Viljasta ja ohjaa väsyneen vaimonsa terapiaan. Vilja joutuu kuitenkin sairaalaan, jossa turvataan hänen hyvinvointinsa ja kaksosraskauden loppuaika.

Taivaslaulu esittää perheen kaksoslasten syntymän jälkeen Aleksin rohkean ratkaisun hakeutua sterilisaatioon. Ratkaisun kypsymiseen vaikuttaa romaanissa kuvattu blogikirjoittaminen, josta enemmän seuraavassa luvussa. Alekski päättää sterilisaatiosta yksin, koska ei halua, että Vilja joutuu kärsimään päätöksestä. Suurten koettelemusten kautta Alekski alkaa nähdä asioita uudella tavalla ja tajuta, millaiseen ristiriitaan hän herätysliikkeen tuottaman häpeän kautta on ajautunut. Aleksin häpeäidentiteetti alkaa vähitellen eheytyä, ja hän kykenee toimimaan itsensä ja perheensä parhaaksi sekä hahmottaa hyväksyvemmän jumalasuhteen.

3.3 Häpeän puristuksesta kohti identiteetin eheytymistä

Taivaslaulussa on lukuja blogiteksteistä, jotka sisältävät Aleksin itsensä minämuodossa kirjoittamia mielipidekirjoituksia vanhoillislestadiolaisuudessa ilmenevistä epäkohdista sekä niihin vastattuja kommentteja. Blogin minämuotoinen teksti tuo Aleksin lähemmäs lukijaa, ja hänen selkeästi, asiallisesti ja perustellusti esittämänsä argumentointi tuottaa häpeäidentiteetin puristuksessa kamppailevasta miehestä harkitsevan mielikuvan. Huomioitavaa siis on, että romaanissa esitetään Aleksin pohtivan anonyymissa blogissaan mieltään painavia uskonkysymyksiä ilman tunteenpurkauksia, vaikka hän on koko ikänsä kamppaillut häpeän taakan alla. Ratinen (2011, 145) toteaa, että häpeän dynamiikalle pohjaava jumalasuhte antaa myös mahdollisuuden toimia vastarinnan paikkana, koska jumalasuhte tarjoaa tukea silloin, kun uskonnollinen yhteisö tuomitsee tai hylkää. *Taivaslaulussa* Aleksilla on syvä henkilökohtainen suhde Jumalaan, ja se kannattelee häntä antaen rohkeutta blogikirjoituksiin.

Blogitekstit ovat siis Aleksin keino purkaa uskonyhteisön kautta tuotettua häpeäidentiteettiä, joka on kasautunut koko hänen elinikänsä ajan. Aleks ei kykene häpeän taakan alla keskustelemaan asioista edes Viljan kanssa, koska uskonyhteisö tuomitsee tiukasti sääntöjensä kyseenalaistamisen. Anonyymissa blogissa Aleks koee olevansa turvassa, ja etenkin perhettään hän ei halua asettaa minkäänlaiseen uhkaan. Kettunen (2014, 80) esittää, että häpeä liittyy suhteessa olemiseen, ja häpeän purkaminen onnistuu, kun sitä tunnistetaan ja käsitellään suhteessa toiseen, eli häpeän aiheuttajaan. Romaanin fiktiivisessä maailmassa häpeää kohdataan Aleksin ja uskonyhteisön välisessä suhteessa blogin välityksellä. Kettunen (2014, 80) jatkaa, että häpeää ei voi käsitellä ainoastaan ihmismielen sisäisenä asiana, koska uskonnollinen yhteisö on häpeän tuottajana myös merkittävä häpeässä elävän auttamisessa. *Taivaslaulussa* Aleksin blogitekstit avaavat edellä esitetyn vuorovaikutussuhteen, joka ei romaanin esittämässä maailmassa herätysliikkeen jäsenten jyrkkien ja ehdottomien näkemysten vuoksi olisi mahdollista toteuttaa kasvotusten.

Aleksi arvioi blogissaan myös suhdettaan uskonyhteisöön. Kettusen (2014, 85) mukaan uskonyhteisölle alistuvasta ajattelutavasta voi tulla hyve, jolloin kriittinen ajattelu luokitellaan Jumalan vastustamiseksi. Aleks on päässyt jo irti tästä häpeän tunteesta, koska kykenee aloittamaan bloginsa ylläpitämisen. Aleks kykenee punnitsemaan uskonyhteisön toiminnan epäkohtia, vaikka ei vielä kirjoitustensa alkumetreillä hahmotakaan olevansa häpeän vallassa ja vapautuvansa siitä. Kettunen (2014, 84) lisää, että yksilö hakee yhteisön hyväksyntää silloin, kun yhteisö on yksilölle tärkeä. Häpeän kokemus kertoo häpeää synnyttävän osapuolen

tärkeydestä. *Taivaslaulu* esittää, kuinka Alekski kokee uskonyhteisön ahdistuksestaan huolimatta tärkeäksi, koska haluaa sen jäsenten kanssa dialogiin. Aleksin blogissa käsiteltäviä teemoja ovat vanhoillislestadiolaisten pelastusnäkemys, hoitokokousten perinne, uskonyhteisön pedofiliakohu, ehkäisykielto ja blogin päätössanat.

Pelastusnäkemystä Alekski nostaa esiin vanhoillislestadiolaisen maailmankuvan, jossa oikeita uskovaisia ovat ainoastaan rauhanyhdistyksen jäsenet. Tämä aiheuttaa ongelmia jo pienille lapsille, joiden täytyy opetella elämään häpeän ristivedossa me ja muut -periaatteella. Lisäksi seurakuntalaisilla on yksinoikeus päättää jäsentensä uskon oikeaoppisuudesta, käyttää häpeää tuottavaa valtaa ja eristää ulkopuolelle henkilö, joka jollain tavalla rikkoo heidän sääntöjään tai ei avaa sieluaan sopivalla tavalla. Alekski kirjoittaa blogissaan: ”Epäuskoisia luokitellaan joskus seuraavankaltaisesti: on omavanhurskaita, väärähenkisiä, kirkkouskovaisia, julkijumalattomia, ihmisviisauteen turvaajia, maailman rakastajia ja lihan himojen orjia.” (TL, 80.) Alekski pyrkii tuomaan esille, kuinka herätysliike tuottaa häpeää luokittelemalla ja mustamaalamalla ihmisiä, jotka eivät kuulu heidän yhteisönsä tai noudata heidän sääntöjään.

Hoitokokousten perinteestä Alekski esittää blogissaan keskusteltavaksi ihmisen henkisen hyvinvoinnin, jota sielunhoidolliset toimet saattavat syvästi järkyttää: ”Julkirippiä vaadittiin jopa ihmisen intiimeistä asioista, ja lähimmäiset saattoivat joutua ripitystilanteissa toisiaan vastaan. [--] Synninpäästö voitiin evätä, jos ihminen ei osannut pyytää anteeksi oikeita sanoja käyttäen.” (TL, 129.) Alekski kertoo, että lukittujen ovien takana pidettävien kokousten asiat pidetään salassa, ja yksityistä ihmistä saatetaan syyttää ja saattaa häpeään mitä erilaisimmista asioista

Vanhoillislestadiolaisessa herätysliikkeessä paljastunut pedofiliakohu puhututtaa Aleksia: ”Ristiriidat yritetään ratkoa hiljaisuudessa siten, etteivät ne leviä kodin eivätkä etenkään uskonyhteisön ulkopuolelle.” (TL, 176.) Aleksin mielestä uskonyhteisö yrittää lakaista syytteet maton alle ja tällä tavoin kieltäytyy kohtaamaan sitä todellista häpeää, joka on kohdistunut yhteisöön itseensä. Alekski kritisoi uskonyhteisön piilottelua ja toteaa tarjotun sielunhoidollisen avun pedofilian uhreille riittämättömäksi. Aleksin mielestä yhteisö vaientaa uhreja kohdistamalla heihin häpeää.

Alekski kritisoi blogissaan myös raskauden ehkäisykieltoa: ”Mies voi vuosikausia painostaa naista tai nainen miestä. Seksuaalisuus on pelkojen, vallan ja alistumisen täyttämää.” (TL, 227.) Hän hämmästelee, ettei ehkäisystä voi edes puhua tuntematta häpeää ja saamatta uskon

vastaisen hengellisen tuomion. Perheen isä ja äiti voivat kokea häpeätaakan eri tavoin ja ovat siten kykenemättömiä kohtaamaan toistensa ajatuksia. Alekski tulkitsee blogissaan häpeän kautta muotoutuvan vallan vaikuttavan tuhoavasti ihmisten parisuhteisiin.

Blogitekstien vastaanotto on pääosin negatiivista, ja yhteisön aktiiviset jäsenet tuomitsevat blogin kirjoittajan. Ainoastaan muutama uskaltaa nimimerkin suojissa kannustaa Aleksia ja osoittaa olevansa samaa mieltä. Viimein tulee hetki, jolloin Aleksin henkilöllisyys paljastuu, ja Alekski kirjoittaa jäähyväistekstin. Kettunen (2014, 182) kuvaa, kuinka häpeän huomaaminen ja tunteminen johtavat parempaan itsetuntemukseen, ja sitä kautta myös häpeästä eheytyminen on mahdollista. Viimeisessä blogikirjoituksessaan Alekski selkeästi tunnistaa itseensä kohdistunutta häpeää ja paljastaa kokeneensa uskonyhteisön puolelta propagandaa ja kontrollia, joka ulottuu kieleen ja ajatuksiin saakka:

Blogi on ollut minulle paikka, jossa olen voinut kirjoittamalla tutkia ja nimetä uskoon liittyviä kipukohtia. Olen ikään kuin tullut ulos kaapista: nämä ovat minun ajatukseni, ne jotka kätkin vuosia. Aluksi pidin itseäni pahana ja tunsin syyllisyyttä, kun muut uskoivat paremmin. Pyysin anteeksi ja etsin vastauksia parhain päin, mutta kysymykset eivät kadonneet. Vuosien myötä harmonian teeskentely kävi yhä vaikeammaksi. Halusin olla rehellinen. [--] Haluan rohkaista uskomiseen. Uskon kipukohtia tutkivan ihmisen ei tarvitse ottaa vastaan kumpaakaan niistä vaihtoehtoista, joita hänelle tarjotaan: unohda kaikki tai lähde epäuskon tielle. Omia hengellisiä kysymyksiä ja omaatuntoa kannattaa arvostaa, vaikka ympäristö ne kieltäisikin. Jumalan rakkaus ja armo ulottuvat kauas, jos ihminen on kysymyksissään vilpiton. (TL, 258–259.)

Kuten jo aiemmin, Alekski saa blogitekstiinsä sekä negatiivisia että kannustavia vastauksia. Ahmed (2018, 140) esittää, kuinka häpeä voidaan tulkita affektiivisena hintana siitä, että yksilö ei noudata yhteisön normien sääntöjä. Alekski joutuu kestävänsä kirjoitustensa vastaanoton, sillä väheksyvät tai tuomitsevat kommentit pyrkivät tuottamaan Aleksille nöyryytystä ja häpeää: ”Osaat analysoida tunneskaalaasi hyvin nykyaikaisesti, perusteellisesti ja uskottavasti, mutta yksi tunne sinulta näyttää puuttuvan kokonaan: häpeä. Vanhassa kunnan seurasaarnakielessä sinun kaltaiselle on olemassa nimi: omavanhurskas.” (TL, 262.) Tämänkaltaiset kommentit vaikuttavat yrityksiltä saada Alekski taipumaan takaisin uskonyhdistyksen otteisiin, ja juurikin sen häpeän verkkoon, josta Alekski on pääsemässä irti.

Taivaslaulu kuvaa häpeäaffektien tuottamaa Aleksin häpeäidentiteetin rakentumista lapsuuden, nuoruuden sekä aikuisiän ahdistavien kokemusten kautta. Häpeäidentiteetti on syntynyt, koska hyväksyvä vuorovaikutus on toistuvasti puuttunut ja lisäksi Viljan sekä lasten

paha olo on kasvattanut Aleksin häpeää syyllisyydentunteen kautta. Häpeäaffekti ja syyllisyyden tunne kietoutuvatkin usein toisiinsa sekä kasvattavat toinen toistaan (Sedgwick & Frank 1995, 4– 5). Aleksin kautta *Taivaslaulu* esittää, kuinka häpeäaffekti näyttäytyy Segwickin (2003, 36) kuvaamana hallitsevana voimana suhteessa toisiin sekä ihmiseen itseensä.

Romaani esittää kuitenkin identiteetin eheytyksen mahdollisuuden. Kettunen (2011, 407) huomioi, että häpeäidentiteetin purkaminen onnistuu toistuvien vastaanotetuksi ja kelvatuksi tulemisen kokemusten kautta. Koska häpeä liittyy suhteessa olemiseen, häpeää ei voi käsitellä ainoastaan ihmismielen sisällä, vaan siihen tarvitaan vuorovaikutukseen uskonyhteisö, joka on häpeää tuottanut (Kettunen 2014, 80). Kurikka (2016, 88) näkee affektien olevan myös ruumiista irrallaan olevia voimia, jotka vaikuttavat prosessiin jo eletyn sekä koetun ja ajattelun välille. Kurikka jatkaa muutoksen olevan mahdollista sen kautta, että yksilö on hahmottaa ajatteluunsa uusia kytköksiä. Romaanissa Aleksin häpeäidentiteetti alkaa purkautua blogin kautta. Hän pystyy avautumaan ja keskustelemaan mieltään painavista uskonkysymyksistä. Vaikka Aleksin saakin kielteistä vastaanottoa, enemmän voimaa on niissä vastauksissa ja kommentteissa, jotka jakavat samankaltaisia kokemuksia tai jotka kiittävät Aleksia arkojen asioiden rohkeasta esille tuonnista. Lopulta Aleksin on kyllin vahva kestäämään henkilöllisyytensä paljastumisen, uskonyhteisön reaktiot ja itseensä sekä perheeseensä kohdistuvat paineet.

Blogiteksteissä fiktiivinen Aleksin realisoituu lähemmäksi lukijaa, ja samalla romaani kykenee esittämään Aleksin kokemia todentuntuisena osana tosielämässä koettuja tapahtumia ja oikeiden ihmisten nettikirjoituksia. *Taivaslaulu* peilaa Aleksin blogiteksteissä, kuinka tosielämässä vanhoillislestadiolaisuudessa tapahtuva murros on saanut aikaan uskonkysymyksistä keskustelua, jota käydään Internet-sivustoilla. Yksittäisten henkilöiden tuntemuksia vanhoillislestadiolaisuuden asettamista normeista ja liikkeestä irtautumisen kokemuksia on koottu myös kirjoiksi, kuten Topi Linjaman toimittama *Nyt vapaa olen* (2014) ja Maija-Leena Rovon toimittama *Uskonsota keittiössä* (2016). Mielenkiintoinen katsaus vanhoillislestadiolaisuuden historiaan ja nykytilaan on Myllykosken ja Ketolan toimittama artikkeli ”Lestadiolaisuus tienhaarassa” (Vartija 2013), joka löytyy myös Internetistä osoitteesta <https://www.vartija-lehti.fi/wp-content/uploads/2013/05/vartija-lestadiolaisuus-tienhaarassa.pdf>. Artikkelissa tuodaan rohkeasti esille kyseisen herätysliikkeen vaiettuja epäkohtia ja samoja teemoja, joita *Taivaslaulussakin* esitetään.

4 Päätäntö

Olen lukenut *Taivaslaulua* häpeän ja häpeäaffektien näkökulmasta. Olen kiinnittänyt erityistä huomiota romaanin toisen päähenkilön, Aleksin, kautta esitettyyn häpeäidentiteetin rakentumiseen. Olen tarkastellut lisäksi romaanin vakuuttavaa kuvaa vallankäytöstä, jota vanhoillislestadiolainen yhteisö ylläpitää häpeäaffektien kautta. *Taivaslaulu* todistaa fiktiivisen tarinan keinoin epäkohtia, joita vanhoillislestadiolaisessa herätysliikkeessä esiintyy. Romaani nostaa esille samoja teemoja, joita todellisessa elämässä käynnissä olevassa vanhoillislestadiolaisuuden murroksessa käsitellään. Romaani antaa äänen useille vallan käytön puristuksessa eläville ja niille, jotka ovat irtautumassa vallan otteesta. Kuten Koho (2016, 216) toteaa, *Taivaslaulun* funktio ei ole kuitenkaan herätysliikkeen tuomitseminen, vaan minkä tahansa yhteisön vallan käytön vaikutusten kuvaaminen. *Taivaslaulu* esittää näin valtaa ja vallankäyttöä myös yleisemmällä tasolla ja pyrkii vaikuttamaan tuomalla epäkohtia esiin.

Taivaslaulussa kuvataan häpeän syntymistä ja häpeäaffektien kertymistä lapsuudesta aikuisuuteen. Häpeä syntyy jo varhain lapsena erilaisuuden kokemusten kautta. Vähitellen kuilu toisiin ihmisiin kasvaa, ja tiukoissa säännöissä pysyminen aiheuttaa ristiriitaisia tunteita, joista seuraa häpeää. Vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen näkemykset ja vaatimukset näyttäytyvät lopulta kaikkialla yksilön elämässä ja kerryttävät kokonaisvaltaisesti yksilön häpeäidentiteettiä. Häpeäaffektien kasautumista edesauttaa yksilön kokema häpeän tunne siitä, ettei hän kelpaa ajatuksineen ja tekoineen Jumalalle. Romaanissa esitetään lisäksi, kuinka häpeä kertyy myös syyllisyyden tunteen kautta, vaikka ihminen ei tosiasissa olisikaan syyllistynyt mihinkään. Tätä syyllisyyden tunnetta tuottavat jopa ihmisen omat, herätysliikettä kyseenalaistavat ajatukset.

Romaanissa häpeäaffektit tulevat esille yksilön ja uskonnolliseen yhteisön välisen suhteen kautta. Fiktiivisen tarinan myötä teos nostaa esille niitä valtasuhteita, joita saavutetaan häpeäaffektin tuottamisen kautta. Uskonyhteisö kuvataan häpeää synnyttävänä ja sitä ylläpitävänä. Häpeää käytetään manipulointikeinona, jotta yhteisön jäsenet pysyisivät kuuliaisina ja tottelevaisina. Häpeän avulla yksilöä uhataan yhteisön ulkopuolelle jättämisellä ja hylkäämisellä. Kelpaamattomuus yhteisön normien edessä aikaansaa kokemuksen siitä, ettei kelpaa jumalasuhteeseen. *Taivaslaulussa* koko Aleksin elämä näyttää uskonnollinen kehyksen sisällä. Siihen sisältyy tärkeänä osana blogi, jonka kautta Aleksi purkaa tuntojaan ja jonka avulla Aleksi saa eheytettyä omaa identiteettiään. Blogi tarjoaa Aleksille mahdollisuuden

kirjoittaa mieltään painavia ajatuksiaan, vaikka hän tietääkin ennalta, ettei blogivastausten ja kommenttien kohtaaminen tule olemaan helppoa.

Aleksi on vanhoillislestadiolaisen yhteisön puristuksessa lapsuudesta saakka perheperimän kautta. Häpeäaffektit näyttäytyvät Aleksin elämässä jo lapsena, kun hän ajautuu yhä enemmän eristyksiin muista ihmisistä. Aleksi alkaa pikkupoikana varoa sanojaan, koska huomaa joutuvansa niistä vaikeuksiin. Romaani kuvaa, kuinka häpeäidentiteetti alkaa kehittyä ympäröivän yhteisön vaikutuksesta jo varhain. Nuorukaisena Aleksi oppii pelkäämään omia ajatuksiaan ja sitä, että aikuiset ihmiset näkevät ne hänestä läpi. Häpeäidentiteetin kasautuessa Aleksin on vaikea aloittaa parisuhdetta, koska hänen minäkuvansa on heikko ja häpeän alistama. Häpeän puristama Aleksi uskoo ensin voimakkaasti, ettei hän kelpaa parisuhteeseen. Vihille mentyään Aleksi saa kuitenkin hetkellistä voimaa Viljasta ja rakkaudesta. Heidän onnensa ei kestä kauan, koska perheen arjesta selviytyminen vaikeutuu tiheään toistuvien raskauksien ja runsaan lapsimäärän vuoksi. *Taivaslaulu* esittää, kuinka myös mies voi olla patriarkaalisen vallankäytön uhri. Aleksi on tämän romaanin sankari, moderni mies, joka kykenee tunkeutumaan ulos häpeäaffektien puristuksesta ja eheyttämään omaa identiteettiään. Aleksi perustaa oman sterilisaatiopäätöksensä järkisyihin ja sisäistää, ettei hän ole päätöksestään tilivelvollinen uskonyhteisölle eikä Jumalalle.

Taivaslaulu herättää ajatuksia, kuinka ympäröivä yhteisö voi muokata ihmistä, sukeltaa ajatuksiin ja mieleen, manipuloida ja rakentaa ihmisen identiteettiä. Romaani kuvaa todentuntuisesti häpeäidentiteetin kasautumista ja sitä, kuinka vaikea omaa identiteettiä on eheyttää. Lapsuudenaikaisia identiteetin vääristymiä on haastavaa korjata aikuisena. Romaani esittää, että identiteetin uudelleen rakentaminen on mahdollista itsensä hyväksynnän avulla ja että hengellisen häpeän identiteetin eheytymiseen vaikuttaa erityisesti kelpaamisen kokemus Jumalan edessä.

Taivaslaulussa riittää aineistoa lisätutkimuksiin, kuten esimerkiksi ”lestadiolaislasten asema leikkiäänistä kumpuavien affektien kautta”. Myös *Taivaslaulussa* käytetyt kerronnan keinot, kuten eri kertojäänet sekä takaumat ja niiden affektiivinen vaikutus lukijaan, voisivat olla mielenkiintoisia. Oma opintopolkuni jatkuu Finlandia-palkintoehdokkaana olleen Pauliina Rauhalan uusimman teoksen *Synninkantajat* (2018) kautta pro gradu -tutkielman äärelle.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Rauhala, Pauliina 2018 (2013). *Taivaslaulu*. Helsinki: Gummerus.

Tutkimuskirjallisuus

Ahmed, Sara 2018. *Tunteiden kulttuuripolitiikka. (Cultural Politics of Emotion, 2004)*. Suom. Halttunen-Riikonen Elina. Tampere: Niin & näin.

Carlson, Mikko 2011. "Häpeällinen" salaisuus? Christer Kihlmanin *Ihminen, joka järkkyy* ja tunnustuksellinen seksuaalisuus. Teoksessa *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*, toim. Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola. Turku: UTU, 25–53.

Helle, Anna & Hollsten, Anna 2016. Tunnetko kirjallisuutta? Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*, toim. Helle, Anna & Hollsten Anna. Helsinki: SKS, 7–33.

Hollsten, Anna & Rossi, Riikka 2019. Tunteiden taistelua. Tunteet lukijaan vaikuttamisen keinona kaunokirjallisuuden sisällissotakuvauksissa. Teoksessa *Kiinni fiktion. Kirjallisuuden tutkimuksesta ja opetuksesta*, toim. Murto, Mervi. Helsinki: ÄOL, 83–96.

Jokinen, Arto, Ahlbäck, Anders & Kinnarinen, Kirsi 2012. Näkymätön sukupuoli näkyväksi. Teoksessa *Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka*, toim. Jokinen, Arto. Tampere: Tampere University Press, 171–185.

Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola 2011. Häpeän latautunut toiminta. Teoksessa *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*, toim. Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola. Turku: UTU, 6–21.

Ketola, Mikko & Myllykoski, Matti 2013. *Lestadiolaisuus tienhaarassa*. Helsinki: e-kirjajulkaisu. <https://www.vartija-lehti.fi/wp-content/uploads/2013/05/vartija-lestadiolaisuus-tienhaarassa.pdf>

Kettunen, Paavo 2011. *Kätetty ja vaiettu. Suomalainen hengellinen häpeä*. Helsinki: Kirjapaja.

Kettunen, Paavo 2014. *Häpeästä hyväksyntään*. Helsinki: Kirjapaja.

Koho, Satu 2016. Syyllisyyttä, pelkoa ja häpeää vaiennetussa kehossa. Tunteiden tiloja Pauliina Rauhalan romaanissa *Taivaslaulu*. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*, toim. Helle, Anna & Hollsten, Anna. Helsinki: SKS, 195–220.

Kurikka, Kaisa 2016. Kolmen pisteen tunteet. Ilmari Rantamalan Harhama ja eksessin affektit. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*, toim. Helle, Anna & Hollsten, Anna. Helsinki: SKS, 85–107.

Lidman, Satu 2011. Häpeää kunnian takia. Varhaismoderneista rangaistuksista ja moraalista. Teoksessa *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*, toim. Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola. Turku: UTU, 107–131.

Linjama, Topi (toim.) 2014. *Nyt vapaa olen. Vanhoillislestadiolaisuudesta irtautuneiden kertomuksia*. Joensuu: Kustannusosakeyhtiö Hai.

Myllykoski, Matti & Ketola, Mikko (toim.) 2013. *Lestadiolaisuus tienhaarassa*. <https://www.vartija-lehti.fi/wp-content/uploads/2013/05/vartija-lestadiolaisuus-tienhaarassa.pdf>.

Probyn, Elspeth 2010. Writing Shame. Teoksessa *The Affect Theory Reader*, toim. Gregg, Melissa & Seigworth, Gregory. Durham & London: Duke University Press, 71–90.

Ratinen, Teemu 2011. Pyhä häpeä. Häpeä uskonnollisena tunteena. Teoksessa *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*, toim. Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola. Turku: UTU, 132–150.

Rova, Maija-Leena (toim.) 2016. *Uskonsota keittiössä. Vanhoillislestadiolaisuudesta erkaantuneiden kokemuksia*. Helsinki: Gummerus.

Saresma, Tuija 2016. Vihan ja kaunan tunneyhteisöt. Timo Hännikäisen Ilman-kokoelman affektiivinen esseistiikka. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*, toim. Helle, Anna & Hollsten, Anna. Helsinki: SKS, 221–246.

Sedgwick, Eve 2003. *Touching Feeling. Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham & London: Duke University Press.

Sedgwick, Eve Kosofsky & Frank, Adam 1995. Shame in the Cybernetic Fold. Teoksessa *Shame and its Sisters, A Silvan Tomkins Reader*, toim. Sedgwick, Eve Kosofsky & Frank Adam. Durham & London: Duke University Press, 1–28.

Sedgwick, Eve Kosofsky & Frank, Adam 1995. Shame–Humiliation and Contempt–Disgust. Teoksessa *Shame and its Sisters, A Silvan Tomkins Reader*, toim. Sedgwick, Eve Kosofsky & Frank Adam. Durham & London: Duke University Press, 133–178.

Tomkins, Silvan 2004 (1995). The varieties of shame and its magnification. Teoksessa *Exploring Affect. The Selected Writings of Silvan S. Tomkins*, toim. Demos, Virginia. Cambridge: Cambridge University Press, 397–410.

Wallenius-Korkalo, Sandra 2018. *Esitetty lestadiolaisuus. Uskonto, ruumiillisuus ja valta populaarikulttuurissa*. Lapin yliopisto. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/63293> (10.10.2019).